

ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

TEMPORAL CHARACTERISTICS OF FEATURES OF ENSURING REASONABLENESS OF TERMS OF CARRYING OUT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIVITIES

Білічак О.А., доктор юридичних наук, доцент

Пахлеванзаде Альборз, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Узагальнення розглянутих питань щодо темпоральної характеристики розумності строків проведення СРД дозволяє визначити, що його забезпечення передбачатиме наступні сучасні підходи: по-перше, законодавче конструювання системи СРД як складної, що містить саме гласні слідчі дії, передбачені главою 20, та підсистему НСРД, закріплену у главі 21 КПК; по-друге, загальні темпоральні вимоги, встановлені до системи СРД у ст. 223 КПК: заборона на їх проведення після закінчення строків досудового розслідування, крім проведення за дорученням суду, та недопущення здійснення СРД у нічний час, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного; по-третє, урахування нормативно визначених особливостей проведення НСРД (ч. 2 ст. 246 КПК): а) негласність (конспіративність); б) лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (тобто для вирішення мети отримання зазначених даних, переважно в період від моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР до повідомлення особі про підозру); в) тільки у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів НСРД, передбачених ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК; по-четверте, необхідність окремої класифікації НСРД, що обумовлено їх негласним та конспіративним характером.

За темпоральними характеристиками СРД диференційовано: 1) за визначеністю строку дії: 1.1) ті, що тривають протягом визначеного періоду часу; 1.2) строк дії яких додатково не визначено та які здійснюються на загальних підставах, передбачених ст. 223; 2) за наявністю темпоральних характеристик процедури вирішення питання про їх застосування як гарантії дотримання прав і законних інтересів учасників процесу.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові дії), розумність строків, юридична діяльність, темпоральна характеристика слідчих (розшукових) дій.

The generalization of the considered questions concerning the temporal characteristic of reasonableness of terms of carrying out ISA allows to define, that its maintenance will provide the following modern approaches: first, legislative construction of system ISA as difficult, containing explicit investigative actions provided by chapter 20, 21; secondly, the general temporal requirements established for the ISA system in Art. 223 of the CPC: prohibition to conduct them after the pre-trial investigation, except on behalf of the court, and prevent the implementation of ISA at night, except in urgent cases, when the delay in their conduct may lead to loss of traces of a criminal offense or escape of the suspect; thirdly, taking into account the normatively defined features of the (Part 2 of Article 246 of the CPC): a) secrecy (secrecy); b) only in cases where information about the crime and the person who committed it cannot be obtained in another way (ie to solve the purpose of obtaining these data, mainly in the period from the moment of entering information about a criminal offense in ERDR to notify the person of suspicion); c) only in criminal proceedings concerning grave or especially grave crimes of the CISA provided for in Art. 260, 261, 262, 263, 264 (in part of the actions carried out on the basis of the decision of the investigating judge), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 of the CPC; fourth, the need for a separate classification of CISA, due to their covert and secretive nature.

According to the temporal characteristics of the ISA are differentiated: 1) according to the definite duration: 1.1) those that last for a certain period of time; 1.2) the term of validity of which is not additionally defined and which are carried out on the general grounds provided for in Art. 223; 2) in the presence of temporal characteristics of the procedure for resolving the issue of their application as guarantees of observance of the rights and legitimate interests of the participants in the process.

Key words: pre-trial investigation, investigative (search) activities, covert investigative (search) activities, reasonable terms, legal activity, temporal characteristics of investigative (search) activities.

Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК) не містить окремої норми, яка б визначала перелік слідчих розшукових дій (надалі – СРД), а результати системного аналізу положень чинного кримінального процесуального закону дають підстави для висновку, що до слідчих дій згідно із чинним законодавством належать:

1) СРД: 1.1) допит, в тому числі й одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ст.ст. 224-226, 232); 1.2) пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228), речей (ст. 229), трупа (ст. 230); 1.3) обшук: житла чи іншого володіння особи (ст.ст. 233-236), особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні (ч. 5 ст. 236); 1.4) огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237), трупа (ст. 238), трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239); освідування особи (ст. 241); 1.5) слідчий експеримент (ст. 240);

2) Негласні слідчі розшукові дії (надалі – НСРД): 2.1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); 2.2) накладення арешту на кореспонденцію (ст.ст. 261, 262); 2.3) зняття інфор-

мації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); 2.4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); 2.5) обстеження публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (ст. 267); 2.6) устанавлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); 2.7) спостереження: за особою, річчю або місцем (ст. 269); 2.8) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1); 2.9) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); 2.10) контроль за вчиненням злочину у формах (ст. 271): 2.10.1) контрольована поставка, 2.10.2) контрольована та оперативна закупка; 2.10.3) спеціальний слідчий експеримент, 2.10.4) імітування обстановки злочину; 2.11) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); 2.12) використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів, у тому числі виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання

спеціально утворених підприємств, установ, організацій (ст. 273); 2.13) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274); 2.14) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275)[2].

Необхідно погодитися із законодавцем, який відніс НСРД до різновиду СРД, оскільки сутнісні ознаки СРД, виокремлені та зазначені нами вище, так само відносяться й до НСРД. Відповідно до семантичного аналізу термін «негласний» означає невідомий для інших, прихований, таємний [7, с. 277]. Суттєвою відмінністю між гласними й негласними СРД є те, що відомості про факт та методи проведення останніх, відповідно до положень ст. 246 КПК, не підлягають розголошенню.

Така масивна система сучасних СРД, що, як то зазначалося вище, містить у своєму складі також розгалужену підсистему НСРД, безперечно, на сьогодні має величезну кількість проблем як теоретичного так і суто праксеологічного характеру. Однак, у рамках даного дослідження необхідно, передусім, зосередитися на актуальних питаннях забезпечення розумності строків проведення слідчих дій.

Не викликає сумніву, положення про те, що організація якісної та ефективної слідчої (розшукової) діяльності є особливою складовою юридичної діяльності.

В свою чергу, юридична діяльність є особливим видом соціальної практики. Вона пов'язана з такими засадами, як юридична освіта, аналітичне мислення, знання чинного законодавства, розуміння процедурно-процесуальних особливостей провадження юридичної справи.

Ефективність такої діяльності заснована на знанні умов встановлення фактичних обставин справи та їх належного оформлення, якісної правової кваліфікації та здатності до юридичного конструювання з урахуванням розуміння правил, способів і принципів технологій вирішення юридичної справи та створення правових актів [3, с. 55].

Розкриваючи темпоральні характеристики, в першу чергу слід наголосити на положеннях, що містяться у ст. 223, яка передбачає загальні вимоги до проведення СРД: по-перше, заборони на проведення цих дій після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК, та констатації, що будь-які СРД або НСРД, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8); по-друге, недопущення проведення СРД у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4).

Таким чином, весь сучасний інструментарій роботи слідчого розподіляється на дві великі групи: 1) СРД, передбачені главою 20 КПК, що є класичними гласними засобами збирання доказів; 2) НСРД, передбачені главою 21 КПК, що є засобами, запозиченими чинним процесуальним законом із ОРД.

До СРД, що відповідають ознаці наявності темпоральних характеристик процедури вирішення питання про їх застосування як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу належать: 1) проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді: за ч. 3 ст. 233 «у такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає зни-

щенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК»; 2) обшук: за ч. 4 ст. 234 «клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора»; 3) призначення експертизи: за ч. 3 ст. 244 клопотання про залучення експерта «розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду».

У свою чергу, глава 21 КПК «Негласні слідчі (розшукові) дії» містить параграф 1, в якому поряд з іншими загальними положеннями НСРД також передбачено й окремі їх темпоральні характеристики. Зокрема, ч. 5 ст. 246, поряд з підставами проведення негласних дій, закріплено, що у рішеннях про проведення НСРД зазначається строк її проведення.

Незважаючи на відносну новизну інституту НСРД, на проблеми їх темпоральних характеристик звертали увагу О. О. Проценко, Д. Б. Сергєєва, С. М. Ховавко, М. В. Членов та ін. дослідники [5, с. 222].

Вищенаведені законодавчі положення, а також аналіз робіт указаних дослідників дозволяють наголосити на тому, що бажаної конкретності у визначенні періоду часу, протягом якого можуть тривати НСРД, на жаль, на сьогодні не існує. Необхідно погодитися з думкою тих вчених, які зазначають, що норми КПК недостатньо чітко регламентують граничні строки проведення окремих НСРД, зокрема тих, які проводяться на підставі постанови слідчого, прокурора, що призводить до неоднакового їх обчислення та застосування на практиці. Наслідком цього є порушення конституційних прав і свобод громадян (перевищення строків правомірною обмеження цих прав) та визнання доказів, отриманих у результаті НСРД, недопустимими [8, с. 161].

Коментуючи положення ст. 246 КПК «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», Д. Б. Сергєєва слушно зазначає, що зміст цієї статті не відповідає його назві. Це є суттєвим недоліком кримінального процесуального закону, оскільки строки проведення НСРД, а також порядок їх продовження, суб'єкти його ініціювання, зазначені у вказаній статті, повинні бути чітко визначені у законодавстві в окремих його нормах [6, с. 150].

М. В. Членов також слушно зауважив, що строки проведення НСРД, а також порядок їх продовження, залежать від виду негласної дії, а також від того, ким прийнято початкове рішення про їх проведення. Таке рішення слідчий, прокурор приймає у формі постанови, а слідчий суддя – ухвали за результатами розгляду клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого з прокурором (ст.ст. 110, 246 КПК). З урахуванням цього підставами проведення НСРД є: а) *ухвала слідчого судді* про дозвіл на проведення: 1) аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), 3) огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК), 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 243 КПК), 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 1 ст. 264 КПК), 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), 7) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), 8) спостереження за особою (ст. 269 КПК), 9) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК), 10) аудіо-відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), 11) негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК); б) *постанова прокурора* про проведення: 1) контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), 2) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), 3) спостереження за річчю або місцем (ст. 269 КПК); в) *постанова слідчого*, погоджена керівником органу досудового розслідування про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої

групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); г) *постанова слідчого* про спостереження за річчю або місцем (ст. 269 КПК) [8, с. 161-162].

Аналіз чинного законодавства дозволив дійти висновку про те, що для тих НСРД, що здатні суттєво обмежити конституційні права та свободи громадян і відповідно проводяться за рішенням слідчого судді, існують темпоральні характеристики процедури вирішення питання про їх застосування як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу.

До цих положень необхідно віднести ст. 250, яка регламентує порядок проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді. Частиною 1 цієї норми передбачено, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України (надалі – КК) [1], НСРД може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора.

Крім того, і підзаконні нормативно-правові акти також визначають певні темпоральні характеристики НСРД. Це передусім стосується міжвідомчої Інструкції про організацію проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні [4] (далі – Інструкція). Зазначеною Інструкцією визначено положення, відповідно до якого при розгляді клопотання щодо продовження строку проведення НСРД слідчому судді крім відомостей, вказаних у ст. 248 КПК, надаються додаткові відомості, одержані в ході досудового розслідування, які дають підстави для продовження СРД.

Узагальнення розглянутих питань щодо темпоральних характеристик розумності строків проведення СРД дозволяє визначити, що його забезпечення передбачатиме наступні сучасні підходи:

по-перше, законодавче конструювання системи СРД як складної, що містить саме гласні слідчі дії, передбачені главою 20, та підсистему НСРД, закріплену у главі 21 КПК;

по-друге, загальні темпоральні вимоги, встановлені до системи СРД у ст. 223 КПК: заборона на їх проведення після закінчення строків досудового розслідування, крім проведення за дорученням суду, та недопущення здійснення СРД у нічний час, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного;

по-третє, урахування нормативно визначених особливостей проведення НСРД (ч. 2 ст. 246 КПК): а) негласність (конспіративність); б) лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (тобто для вирішення мети отримання зазначених даних, переважно в період від моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР до повідомлення особі про підозру); в) тільки у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів НСРД, передбачених ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК;

по-четверте, необхідність окремої класифікації НСРД, що обумовлено їх негласним та конспіративним характером.

За темпоральними характеристиками СРД диференційовано: 1) за визначеністю строку дії: 1.1) ті, що тривають протягом визначеного періоду часу: допит (ч. 2 ст. 224); допит малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 226); одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224); допит свідка, потерпілого під час досудового

розслідування в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 1 ст. 225); допит тяжко хворого свідка, потерпілого у виїзному судовому засіданні (ч. 2 ст. 225); допит чи впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232); обшук (ст. 234); проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233); 1.2) строк дії яких додатково не визначено та які здійснюються на загальних підставах, передбачених ст. 223: пред'явлення особи для впізнання (ст. 228); пред'явлення речей для впізнання (ст. 229); пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230); огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237); огляд трупа (ст. 238); слідчий експеримент (ст. 240); освідування особи (ст. 241); призначення експертизи (ст.ст. 242-244); 2) за наявністю темпоральних характеристик процедури вирішення питання про їх застосування як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу: проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233); обшук (ч. 4 ст. 234); призначення експертизи (ч. 3 ст. 244).

За класифікаційною ознакою визначеності строку дії та можливості їх продовження НСРД диференційовано: а) ті, для яких ч. 1 ст. 249 встановлено основний строк у 2 місяці з можливістю його продовження відповідно до ч. 4 указаної статті на строк, що не може перевищувати максимального строку досудового розслідування – НСРД, що здійснюються за ухвалою слідчого судді: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 243); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 1 ст. 264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установа місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою (ст. 269); моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274); б) ті, для яких основного строку не встановлено (передбачається відповідними рішеннями про їх проведення), а ч. 5 ст. 246 визначено можливі терміни продовження строків уповноваженими керівниками різного рівня на 6, 12 та 18 місяців – НСРД, що здійснюються за рішенням слідчого (спостереження за річчю або місцем, ст. 269 КПК; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, ст. 272) чи прокурора (контроль за вчиненням злочину, ст. 271; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, ст. 272; спостереження за річчю або місцем, ст. 269). Особливих темпоральних характеристик процедури вирішення питання про здійснення НСРД як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу надано всім вищезазначеним діям, що проводяться за ухвалою слідчого судді, такими нормами: ст. 250 – проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді; ст. 248 – розгляд клопотання про дозвіл на проведення НСРД.

У умовах дії чинної редакції ст. 219 КПК, що регулює строки досудового розслідування та в провадженнях про тяжкі й особливо тяжкі злочини надає можливість їх здійснювати аж до 30-ти місяців, вбачається застарілою редакція ч. 4 ст. 249 КПК.

Проведене дослідження вказує на доцільність подальших наукових розробок з питань аналізу та вдосконалення темпоральних характеристик особливостей забезпечення розумності строків проведення слідчих (розшукових) дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 280 с.
4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратура України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>
5. Проценко О. О. Актуальні питання провадження, припинення та повідомлення особам, відносно яких проводилось спостереження за особою, річчю або місцем у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2014. Вип. 9-1. С. 221-224.
6. Сергєєва Д. Б. Терміни провадження негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 149-152.
7. Словник української мови: в 11 томах. 1974. Том 5: URL: <http://sum.in.ua>
8. Членов М.В. Строки негласних слідчих (розшукових) дій: порядок обчислення та продовження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Т. 1. С. 161-165.